

De voorspellers van werkwens en werkzoekgedrag

John Klein Hesselink en Peter Smulders*

De vraagstelling van dit onderzoek is welke kenmerken van de leefsituatie van drie groepen niet-werkenden in de Nederlandse beroepsbevolking gerelateerd zijn aan de werkwens en het werkzoekgedrag. De drie groepen niet-werkenden zijn niet-betaald werkenden: 1) zonder uitkering, 2) met een werkloosheidsuitkering en 3) met een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Via secundaire analyse van de gekoppelde onderzoeksbestanden van 1997, 1998 en 1999 van het Permanent Onderzoek Leefsituatie van het CBS is een beeld verkregen van deze groepen. De resultaten geven aan dat de werkwens en het werkzoekgedrag vooral gevonden worden bij jongeren, mannen, degenen die een deeltijddopleiding volgen en degenen met een hoger opleidingsniveau. In tegenstelling tot wat vaak vermoed wordt, zijn de situatie thuis, de gezondheid, het welbevinden, de sociale contacten en de vrije tijd van de niet-werkenden slechts in geringe mate gerelateerd aan de werkwens en het werkzoekgedrag. Onze conclusie is dat het beleid zich vooral moet richten op het motiveren van arbeidsorganisaties om vrouwen, ouderen en laagopgeleiden aan te nemen, bijvoorbeeld door afspraken te maken met het bedrijfsleven en het vaker aanbieden van deeltijddopleidingen. Daarnaast is het van belang dat niet-werkenden gemotiveerd worden weer aan het werk te gaan.

Trefwoorden: werkwens, werkzoekgedrag, niet-werkende beroepsbevolking, leefsituatie

Inleiding en vraagstelling

De Nederlandse overheid heeft sinds de tweede helft van de jaren negentig van de vorige eeuw veel nieuwe maatregelen genomen om uitkeringsgerechtigden aan een baan te helpen. Voorbeelden zijn de aanpak van de armoedeval, de introductie van een uitstroompremie voor uitkeringsgerechtigden en voorstellen om de instroom in de WAO tegen te gaan. Het werkgelegenheidsbeleid kent niet alleen een nationale, maar ook een Europese doelstelling. Het Nationaal Actieplan Werkgelegenheid is onderdeel van de aanpak van alle Europese Lidstaten (SZW, 1999). Belangrijke invalshoeken zijn meer mensen aan het werk helpen en het bevorderen van een actief ouderenbeleid (SZW, 2001). Ondanks alle maatregelen en de gunstige economische ontwikkeling aan het einde van de

jaren negentig, heeft een relatief groot aantal niet-werkenden geen baan gevonden. Dit artikel gaat in op een aantal oorzaken daarvan, waarbij vooral aandacht besteed wordt aan de leefsituatie van niet-werkenden.

Oorzaken van niet-werken

In de loop van de jaren is er veel onderzoek gedaan naar de oorzaken van niet-werken. Vrouwen, ouderen, allochtonen en laagopgeleiden bleken daarbij steeds de belangrijkste risicogroepen (De Beer, 1996; Lisv, 2001). Daarnaast is een aantal factoren van invloed op het vinden van werk. Hoff en Jehoel-Gijsbers (2003) noemen er vijf: 1) vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, 2) wet- en regelgeving op het gebied van sociale zekerheid en reïntegratie, 3) financiële prikkels, 4) de uitvoering van de sociale zekerheid en 5) waarden en normen met betrekking tot werk

* Dr. D.J. Klein Hesselink en dr. P.G.W. Smulders zijn medewerkers van TNO Kwaliteit van Leven | Arbeid, Postbus 718, 2130 AS Hoofddorp E-mail: J.KleinHesselink@arbeid.tno.nl.

en uitkering. Mallee en Putman (2000) zien medische en psychosociale problemen, financiële schulden, zorgtaken en scholing als belangrijke risicofactoren. De Haan, Smit en Van Gent (2001) noemen drie omstandigheden die een rol spelen bij het verkrijgen van toegang tot de arbeidsmarkt: 1) kennis en vaardigheden die mogelijk niet aansluiten bij wat gevraagd wordt, 2) gezondheid als belemmering bij het aanbod en als selectie criterium bij werkgevers en 3) de armoedeval, ofwel de mogelijk financiële achteruitgang bij de overgang van uitkerings situatie naar betaald werk. Meer sociaal-psychologisch getint onderzoek toont aan dat persoonskenmerken (gevoelens van depressie, externe beheersingsoriëntatie, geleerde hulpeloosheid, enz.), weinig sociale contacten en een gering sociaal netwerk eveneens een rol spelen bij het al dan niet vinden van werk (Rodriguez, 1997).

Hoewel er veel externe omstandigheden zijn, is ook sprake van een reactie van het individu op deze externe omstandigheden. Met andere woorden: geen betaald werk hebben is ook een proces waaraan het individu zich aanpast. Het dagelijkse sociale leven en de dagelijkse activiteiten van niet-werkenden kunnen daarom mede een factor zijn als het gaat om het willen en zoeken van werk. *Om deze gedachte nader te onderzoeken, wordt in dit artikel de vraag beantwoord wie er in Nederland niet-betaald werk verrichten, dat respectievelijk wel of niet zouden willen en daar wel of niet actief naar zoeken en wat de mogelijke oorzaken of achtergronden daarvan zijn als het gaat om de dagelijkse levenssituatie.*

Voordat we deze onderzoeksvraag beantwoorden, gaan we in op een aantal oorzaken en achtergronden van niet-werken. We bespreken achtereenvolgens drie groepen niet-werkenden, enkele demografische kenmerken en de werkwens en het werkzoekgedrag. Bij dit alles wordt ook telkens op de levenssituatie van niet-werkenden ingegaan.

Drie groepen niet-werkenden

In dit artikel onderzoeken we drie groepen niet-werkenden: 1) niet-betaald werkenden zonder uitkering, 2) werklozen (WW'ers) en bijstandsgerechtigden (ABW'ers) en 3) arbeids-

ongeschikten. Iedereen in de leeftijdsgroep van 15-65 jaar en zonder betaald werk behoort tot een van deze groepen. We lopen de belangrijkste kenmerken van deze drie groepen eerst langs.

Niet betaald werkenden zonder uitkering. Een belangrijk deel van de groep niet-werkenden heeft een andere inkomensbron, bijvoorbeeld via de partner, ouders of studiefinanciering. Dat wil niet zeggen dat deze groep niet actief is op de arbeidsmarkt. Velen verdienen extra inkomen met een tijdelijke aanstelling, oproepwerk of uitzendwerk (Klein Hesselink, Evers & Wevers, 1998). Hoewel veel 'flexwerkers' zeggen de flexibele baan vooral belangrijk te vinden als aanvullende bron van inkomen, blijkt dat een groot deel van hen toch kiest voor een vaste baan als een gunstige economische situatie dat mogelijk maakt (Grijpstra et al., 1999; De Klaver et al., 2000). Deze groep is daarom een belangrijke bron van extra werkgelegenheid, als de arbeidsmarkt daarom vraagt. In economisch moeilijke tijden gebruiken vooral de jongeren en herintredende vrouwen flexwerk als opstap naar een vaste baan (Grijpstra et al., 1999; De Klaver et al., 2000).

Werklozen en bijstandsgerechtigden. Door de economische bloei in het laatste decennium van de vorige eeuw is de werkloosheid in Nederland drastisch gedaald (Lisv, 2001). Lang niet iedereen kreeg echter een baan. Dit geldt vooral voor de langdurig werklozen met veel persoonlijke en sociale problemen (Mallee & Putman, 2000). Het gaat hier om werklozen met een verwaarloosbare kans op uitstroom (o.a. De Koning, et al., 1998). Een deel van deze langdurig werkloze populatie bestaat uit kansarme groepen, afkomstig uit de bijstandsregeling. Langdurig en kortdurend werklozen blijken zich in hun attitude, gedragingen en beleving van de levenssituatie slechts in geringe mate te onderscheiden (Hoff & Jehoel-Gijsbers, 1998). Wel nemen met de duur van de werkloosheid het gevoel van stigmatisatie, ontevredenheid met de financiële situatie en de lichamelijke en psychosomatische gezondheidsklachten toe. Bovendien neemt de moeite om werk te zoeken af, evenals de inschatting van de kans om nieuw werk te vinden, maar dat is niet het geval voor het actief naar werk zoeken.

Hoff en Jehoel-Gijsbers (1998) ontwikkelden een typologie van werklozen, die ze indelen in drie subgroepen. De *conformisten* vormen de grootste groep (45%). Zij gedragen zich volgens de waarden en normen van de verzorgingsstaat. Ze zijn sterk op arbeid gericht, zoeken actief naar werk en zijn bereid werk met minder goede arbeidsvoorwaarden te accepteren. Ze zijn ook het meest ontevreden met hun werkloosheidssituatie. De *adaptieven* (28%) zijn op veel aspecten tegenovergesteld aan de conformisten. Zij zijn niet op arbeid gericht, zoeken er minder naar en zijn minder bereid concessies te doen. Deze groep is tevreden en accepteert de situatie van werkloosheid. *Kieskeurigen* (27%) lijken op de adaptieven, maar vinden het werk belangrijk en zijn kieskeurig wat betreft het accepteren van onaantrekkelijk werk. Ze zoeken echter nog minder dan de adaptieven. Mannen zijn vaak conformist, evenals de laagopgeleiden en allochtonen. Vrouwen en hoogopgeleiden worden vaak aangetroffen bij de adaptieven en kieskeurigen.

Arbeidsongeschikten. De meerderheid van de arbeidsongeschikten (60%) beoordeelt de kans op werkhervatting als bijzonder klein (Hoff, 1999). Deze auteur geeft een typologie van arbeidsongeschikten en onderscheidt drie groepen: de *adaptieven* vormen de grootste groep (59%). Kenmerkend zijn de afwezigheid van het gevoel de hand op te moeten houden en een sterke mate van tevredenheid met de situatie. Gevoelens van eenzaamheid komen weinig voor, evenmin als het arbeidsethos en de gerichtheid op het eigenbelang. Men lijkt zich in sterke mate te hebben aangepast aan de situatie van niet-werken. De *ontevredenen* (21%) zijn de tegenpool van de eerste groep. Zij hebben een sterk arbeidsethos en zijn in hoge mate op het eigenbelang gericht. Zij voelen zich relatief vaak eenzaam en zien het ontvangen van een uitkering als negatief. Deze groep lijkt sterk op de groep werklozen die als conformisten werd getypeerd in het onderzoek van Hoff en Jehoel-Gijsbers (1998). De *teruggetrokken* (20%) lijken wat gevoelens van sociale geïsoleerdheid en ontevredenheid met de situatie betreft op de ontevredenen, maar wat de betrokkenheid op de arbeid, het arbeidsethos en het krijgen van

een uitkering betreft lijken zij op de adaptieven. Dit doet vermoeden dat deze groep zich uit de maatschappij uitgestoten voelt en zich volledig van de arbeidsmarkt heeft teruggetrokken.

Wat gezondheid betreft vinden Hoff en Jehoel-Gijsbers (1998) dat arbeidsongeschikten en werklozen meer gezondheidsklachten rapporteren dan werkenden. Behalve door gezondheidsselectie wordt dit bij de groep werklozen mede verklaard doordat een steeds belangrijker deel van deze groep afkomstig is uit de groep arbeidsongeschikten. Hento, Van Doorn en Van Deursen (2003) geven aan dat WAO'ers die na tweeënhalf jaar nog een WAO-uitkering hebben, vaak laagopgeleid zijn, vijftigplusser zijn en een aandoening aan het bewegingsapparaat hebben of een psychische aandoening. Na tweeënhalf jaar is een kwart van de twaalfmaandszieken volledig hersteld van de aandoening waarvoor zij drieënhalf jaar daarvoor langdurig ziek werden. Bovendien is tweeënhalf jaar na het einde van de wachttijd 53 procent van de twaalfmaandszieken weer aan het werk.

De conclusie uit dit overzicht is dat binnen de groepen werklozen en arbeidsongeschikten verschillende subgroepen anders reageren op de werkloosheidssituatie. In principe zijn er drie groepen reacties. Een deel is gericht op werk en is ontevreden met de situatie van niet-werken. Een ander deel past zich aan en is daar tevreden mee. Tot slot is er een groep die zich heeft teruggetrokken en de aansluiting mist met werk en maatschappij. Bij de werklozengroep zijn dit vaak de bijstandsgerechtigden. Overigens speelt in de beide groepen ook duidelijk de gezondheidsproblematiek. Zich terugtrekken van de arbeidsmarkt betekent dan in feite dat men een ander leven opbouwt. De vraag is dan hoe men zich aan deze nieuwe situatie heeft aangepast. Bij de niet-betaald werkenden zonder uitkering is dat duidelijk, omdat men in deze groep vaak verantwoordelijk is voor zorgtaken en/of studie en dus een duidelijk doel heeft. Bij de andere groepen is de situatie meer diffuus, omdat beide groepen bestaan uit de drie deelgroepen (kiezen voor werk, aanpassen aan de werkloze situatie, terugtrekking).

Risicogroepen

Het zijn steeds dezelfde demografische groepen die werkloos worden en een geringere kans hebben om werk te vinden, aldus De Beer (1996). Ook De Koning et al. (1998) geven aan dat de kans op werkloos worden en blijven gerelateerd is aan de demografische groep waartoe men behoort. We gaan kort in op de leefsituatie van deze vier groepen: vrouwen, ouderen, laagopgeleiden, en allochtonen.

Vrouwen. De Koning et al. (1998) geven aan dat werkloosheid bij vrouwen hoger ligt dan bij mannen. Hoff en Jehoel-Gijsbers (1998) verklaren dit doordat vrouwen over het algemeen anders tegenover niet-werken staan dan mannen. Zij richten zich minder op betaalde arbeid, beleven hun werkloosheid minder negatief, vinden andere aspecten van een baan belangrijk en tonen minder actief zoekgedrag. Dit geldt echter vooral voor vrouwen met een partner en/of kinderen. Vrouwen zonder partner en kinderen lijken in sterke mate op mannen. Een voor de hand liggende verklaring is dat vrouwen met partner en/of kinderen een alternatieve rol voorhanden hebben in het geval van werkloosheid, omdat zij een zinvolle tijdsbesteding hebben door zorgtaken en aanwezigheid in het gezin (Hoff & Jehoel-Gijsbers, 1998).

Ouderen. Ouderen zijn minder vaak – maar relatief gezien vaker – langdurig werkloos dan jongeren (De Koning et al., 1998). Jongeren zijn vaker werkloos, maar ook vaker kortdurend. Veel jongeren vinden een baan via flexwerk, vooral in een minder gunstig economisch klimaat. Voor ouderen gold tot voor kort dat zij zich niet beschikbaar stelden voor de arbeidsmarkt en zodoende niet in de werkloosheidscijfers werden meegerekend. Uitstroom van ouderen betekende toen vooral dat men zich van de arbeidsmarkt terugtrok (De Beer, 1996). Dit is tegengegaan door ouderen te stimuleren langer te blijven werken, bijvoorbeeld doordat sociale partners afgesproken hebben VUT-regelingen om te zetten in prepensioenregelingen. Momenteel is het beleid vooral gericht op het langer laten doorwerken van ouderen (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid: beleidsagenda 2004).

Laagopgeleiden. Voor laagopgeleiden is de kans op het verlies van werk groter dan voor hoogopgeleiden (De Koning et al., 1998). Hoff en Jehoel-Gijsbers (1998) vonden echter geen onderscheid in werkzoekgedrag van laag- en hoogopgeleiden, maar er zijn wel grote verschillen in arbeidsmarktkansen en de houding ten aanzien van werken en werkloos zijn. Bij lager opgeleiden speelt de plicht tot werken een grote rol, evenals de materiële aspecten van het werk (hoog loon, vaste en volledige baan, gunstige werktijden). Bij de hoogopgeleiden spelen vooral de immateriële aspecten van het werk een rol, zoals ontplooiingskansen en interessant en verantwoordelijk werk. Wat de werkloosheidssituatie betreft, geldt dat laagopgeleiden meer dan de hoogopgeleiden geestelijke spanningen en problemen met de gezondheid ervaren. Bovendien wordt de houding van laagopgeleide werklozen gekarakteriseerd door meer moedeloosheid en berusting, wat mogelijk met de geringere arbeidsmarktkansen te maken heeft.

Allochtonen. Voor Nederlanders met een allochtone afkomst is de kans op niet-werken doorgaans groter dan voor autochtone Nederlanders (De Koning et al., 1998). Hoff en Jehoel-Gijsbers (1998) geven echter aan dat een groot deel van de verschillen verklaard worden door het opleidingsniveau. Allochtone Nederlanders behoren relatief vaak tot de laagopgeleiden. Wel speelt dat zij vaak een hoog arbeidsethos hebben en eerder bereid zijn werk met ongunstige condities te aanvaarden. Daarnaast is er bij allochtone Nederlanders sprake van meer berusting in de situatie. CWI (2002) hanteert de arbeidsmarktbarometer voor een overzichtelijk beeld van de arbeidsmarktkansen van werkzoekenden. Risicogroepen zijn: herintreders, arbeidsgehandicapten, langdurig werklozen, ouderen, vrouwen en allochtonen. Allochtonen blijken de beste kansen te hebben.

Er zijn duidelijk twee subgroepen te onderscheiden wat kansarmheid betreft. Ouderen en laagopgeleiden hebben een minder goed perspectief dan vrouwen en Nederlanders met een allochtone afkomst. Bij deze laatste groepen is er sprake van een berusting in de situatie en bij vrouwen is er vaak sprake van een vervangende taak.

Werkwens en werkzoekgedrag

In dit artikel onderzoeken we twee kenmerken die een positieve en actieve houding ten aanzien van werk zoeken indiceren. Op beide gaan we wat dieper in, zowel op de begrippen zelf als op de oorzaken en achtergronden.

Werkwens. Werk heeft voordelen en nadelen boven niet-werken. Werkenden vinden vooral het gevoel van eigenwaarde, de contacten met collega's, het gevoel maatschappelijk nuttig te zijn en het hogere inkomen belangrijk (Hoff & Jehoel-Gijsbers, 1998). Nadelen zijn minder vrije tijd hebben en lijden aan spanningen en vermoeidheid. De voordelen worden echter als belangrijker gezien. Werklozen en arbeidsongeschikten noemen de financiële achteruitgang, de doelloosheid en de onzekerheid over de toekomst als belangrijke kenmerken van het niet-werken. Meer vrije tijd en tijd voor gezin en hobby's zijn voordelen, maar de nutteloosheid en doelloosheid worden sterker ervaren. Berusting is veel minder vaak aan de orde. Meer dan in voorgaande decennia kenmerken werklozen zich door een actieve houding om weer werk te vinden. Hoff en Jehoel-Gijsbers (1998) concluderen dan ook dat veel niet-werkenden hun situatie vooral als ongunstig beschouwen en dat zij niet van plan zijn zich daarbij neer te leggen. Klaarblijkelijk speelt de wens om werk te hebben dus een rol in deze groepen, meer dan aanpassing aan de situatie van niet-werken.

Werkzoekgedrag. Er is een sterke relatie tussen zoekgedrag en werkhervatting (Hoff & Jehoel-Gijsbers, 2003). Vooral voor werklozen en bijstandsontvangers geldt dat werkhervatting vrijwel nooit plaatsvindt, zonder dat zoekactiviteiten hebben plaatsgevonden. Het is dus van belang na te gaan welke factoren het zoekgedrag bepalen. Het blijkt dat in 1995 ruim 80 procent van de werklozen in het afgelopen jaar actie heeft ondernomen om een baan te krijgen (Hoff & Jehoel-Gijsbers, 1998). In totaal schat 38 procent de kans op werk in als zeer slecht. Bij arbeidsongeschikten is dit anders en schat het merendeel de kans om aan het werk te komen in als zeer klein. Inkomen blijkt bij het zoekgedrag niet of nauwelijks een rol te spelen, wel het zoekgedrag. Zwinkels en

Besseling (1997) onderzochten werkhervatting en komen tot de conclusie dat de werkhervatting van cliënten in de WW vooral verklaard wordt door een WAO-verleden en een niet-Nederlandse achtergrond. Het effect van leeftijd, geslacht en opleidingsniveau is volgens deze auteurs niet groot. Financiële prikkels hebben een geringe invloed op werkhervatting. Alleen een relatief hoge WW-uitkering en een hoog verwacht inkomen zijn gerelateerd aan een snellere werkhervatting. Wat de gedragskenmerken betreft blijkt dat veelvuldig solliciteren en ingeschreven staan bij een uitzendbureau gerelateerd zijn aan een korte werkloosheidsduur, maar niet de keuze voor een baan met minder goede voorwaarden en omstandigheden. Ook kenmerken als het onderhouden van veel sociale contacten, het belangrijk vinden van werk en een gering aantal psychosomatische klachten zijn gerelateerd aan een snellere werkhervatting.

Vier hypothesen

Hiervoor is een aantal aspecten van niet-werken aan de orde gekomen. In dit artikel kunnen we met behulp van secundaire analyse een aantal van deze aspecten toetsen. We moeten ons daarbij wel houden aan de onderzochte variabelen. Met behulp van een deel van de geciteerde literatuur kunnen we vier hypothesen formuleren en in het vervolg van dit artikel toetsen.

- 1 Vier demografische kenmerken (vrouw zijn, een oudere leeftijd, een lage opleiding en een allochtone afkomst) zijn bij alle drie groepen niet-werkenden gerelateerd aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken.
- 2 Een belastende thuissituatie is vooral bij niet-werkenden zonder uitkering gerelateerd aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken.
- 3 Een ongunstige gezondheidstoestand en sociale isolatie zijn bij werklozen en arbeidsongeschikten gerelateerd aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken.
- 4 Het hebben van veel sociale relaties en privé-activiteiten is bij alle drie groepen niet-werkenden gerelateerd aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken.

Methode van onderzoek

De gehanteerde methode is secundaire analyse van een bestaande dataset. Eerst volgt een korte karakterisering van dit databestand. Daarna wordt ingegaan op de indelingsvariabele (drie groepen niet-werkenden) en volgt een beschrijving van de voor de secundaire analyse gebruikte afhankelijke en onafhankelijke variabelen. Ten slotte worden de toegepaste statistische technieken weergegeven.

Gegevensbestand

De gegevens voor de secundaire analyses zijn afkomstig uit het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Er is gebruikgemaakt van de gegevensbestanden van de jaren 1997, 1998 en 1999. In deze drie jaren zijn 30.098 Nederlanders geïnterviewd door middel van bezoekenquêtes, die via een huishoudsteekproef tot stand zijn gekomen. Per huishouden zijn zo veel mogelijk personen gedeeltelijk mondeling en gedeeltelijk schriftelijk geïnterviewd. Het CBS-POLS betreft een representatieve steekproef van alle Nederlanders, met uitzondering van personen in instellingen.

Voor het toetsen van de vier hypothesen is dit bestand bij uitstek geschikt vanwege de grote omvang en de vele leefsituatievariabelen. Vanwege de aard van de afhankelijke variabelen werkwens en werkzoekgedrag kozen we voor de analyse van drie jaren in een gunstige economische periode, ervan uitgaande dat in deze periode de kansen op werk optimaal zijn en dus motiverend werken wat betreft deze afhankelijke variabelen. Helaas moeten we constateren dat een aantal relevante variabelen in de dataset ontbreekt, bijvoorbeeld de duur van het niet-werken, waardoor de effecten van een langdurige blootstelling aan de situatie van niet-werken niet vastgesteld kunnen worden. Bovendien is het bestand cross-sectioneel van aard, zodat oorzaak-en-gevolgrelaties niet getoetst kunnen worden.

Indelingsvariabele

Van de in totaal 30.098 personen die in de jaren 1997, 1998 en 1999 geïnterviewd zijn, behoren er 19.745 tot de potentiële beroepsbevolking (66%). Van deze groep hebben

13.355 personen betaald werk en 680 betaald werk plus een uitkering. In totaal hebben dus 14.035 personen een betaalde baan. Verder bestaat de onderzochte steekproef voor 18 procent (van de totale beroepsbevolking in de steekproef) uit niet-betaald werkende personen ($n = 3.614$) zonder uitkering (studerenden en huisvrouwen en -mannen), ontvangt 6 procent een aan werkloosheid gerelateerde uitkering ($n = 1.184$) en ontvangt 5 procent een arbeidsongeschiktheidsuitkering ($n = 912$). In de analyses in dit artikel worden deze drie groepen niet-werkenden aangeduid met de termen: 1) geen uitkering, 2) WW-uitkering en 3) WAO-uitkering. De laatste twee groepen bestaan dus uit werklozen en bijstandsgerechtigden, respectievelijk arbeidsongeschikten in het kader van de WAO, Wajong en WAZ. In totaal gaat het om 5.710 niet-werkende personen, ofwel om de 29 procent respondenten uit de steekproef, die representatief zijn voor de niet-betaald werkende beroepsbevolking. Omdat het in dit artikel gaat om het vinden van relaties, zijn de aantallen in deze steekproef niet herwogen naar populatieaantallen.

Twee afhankelijke variabelen

Er zijn twee afhankelijke variabelen onderzocht die indicatief zijn voor de motivatie van niet-werkenden om werk te vinden: 1) de werkwens (wel of geen betaald werk willen hebben) en 2) werkzoekgedrag (in de afgelopen zes maanden naar werk gezocht hebben). De werkwens is onderzocht door het antwoord op de vraag naar werk willen zoeken voor minstens twaalf uur per week. De respondenten die werk gevonden hebben, maar nog niet met werken gestart zijn, zijn aan deze groep toegevoegd. De groep personen die werken wil, maar dat vanwege gezondheidsredenen niet kan, is ingedeeld bij de groep die nee geantwoord heeft. Tabel 1 geeft een indeling naar de aantallen en percentages respondenten die werk willen en daarnaar gezocht hebben voor de drie onderzoeksgroepen en de totale groep.

In totaal wilde 24 procent van de niet-werkende beroepsbevolking in de periode 1997-1999 betaald werk van twaalf uur of meer per week. Degenen met een werkloosheidsuitkering willen dit het vaakst (38%), gevolgd door

Tabel 1 Aantallen en percentages niet-werkende personen die in de periode 1997-1999 werk willen en in de afgelopen zes maanden naar werk gezocht hebben, uitgesplitst naar de aard van het niet-werken

	Aantal in Categorie	Aantal met werkwens/ werkzoekgedrag	Percentage met werkwens/ werkzoekgedrag
Werkwens			
– geen uitkering	3.614	811	22
– WW-uitkering	1.184	453	38
– WAO-uitkering	912	122	13
– Alle drie groepen niet-werkenden samen	5.710	1.386	24
Werk gezocht (in laatste 6 maanden)			
– geen uitkering	3.614	355	10
– WW-uitkering	1.184	275	23
– WAO-uitkering	912	43	5
– Alle drie groepen niet-werkenden samen	5.710	673	12

degenen zonder uitkering (22%) en degenen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering (13%). Verder blijkt dat in deze periode 12 procent van de niet-werkende beroepsbevolking daadwerkelijk werk gezocht heeft. Voor de werklozen is dit percentage het hoogst (23%). Voor degenen zonder uitkering is dit percentage 10 en voor degenen met een WAO-uitkering 5.

Voorspellers van werkwens en werkzoekgedrag

Ten behoeve van het onderzoek is een aantal variabelen uit het CBS-POLS-bestand geselecteerd en ingedeeld in vier groepen. Deze groepen worden hieronder kort toegelicht.

1 *Demografische variabelen.* De volgende variabelen zijn onderzocht: geslacht, leeftijd, samenwonen/kinderen hebben, allochtone afkomst, een deeltijdopleiding volgen en opleidingsniveau.

2 *Kenmerken van de thuissituatie.* Onderzocht zijn: aantal uren werk in huishouding, aantal inkomens in het huishouden en hoogte van het huishoudinkomen in decielen.

3 *Gezondheid en welbevinden.* De score voor gerapporteerde gezondheidsklachten is sterk gerelateerd aan vrijwel alle andere gezondheidsmaten en de score voor de sociale isolatie aan vrijwel alle welzijnsmaten. Om die reden zijn alleen deze twee variabelen in de analyses meegenomen.

4 *Sociale contacten en vrije tijd.* De volgen-

de variabelen zijn in de analyses opgenomen: contact met familieleden en burens (één keer per week of vaker), cafébezoek (één keer per maand of vaker), kerkbezoek (één keer per maand of vaker), een internetaansluiting thuis hebben (nee, ja), frequent tekenen en/of muziek beoefenen (vijf uur per week of meer), frequent wandelen en/of fietsen (vijf uur per week of meer) en frequent sport beoefenen (drie keer per week of vaker).

Toegepaste statistische technieken

Voor de analyses in dit artikel zijn variantie-analyse en logistische regressie toegepast. De analyses zijn steeds gedaan voor de drie hiervoor beschreven groepen en de totale groep.

Resultaten

Begonnen wordt met een overzicht van de percentages werknemers over de verschillende variabelen voor drie groepen niet-werkenden en de totale groep in tabel 2. We bespreken de resultaten aan de hand van de vier hypothesen.

Demografische kenmerken. Verhoudingsgewijs meer vrouwen dan mannen hebben geen werk, maar dit geldt vooral voor de groep zonder uitkering. In de beide andere groepen zijn de verschillen tussen mannen en vrou-

Tabel 2 *Percentages werknemers met de onderzochte kenmerken bij drie groepen en de totale groep niet-werkenden¹*

	Geen uitkering	WW-uitkering	WAO-uitkering	Totale groep
Geslacht (vrouw)	80	54	46	69
Leeftijd (15-25 jaar)	29	7	2	20
Leeftijd (25-35 jaar)	12	16	9	13
Leeftijd (35-45 jaar)	17	14	15	16
Leeftijd (45-55 jaar)	17	14	29	19
Leeftijd (55-65 jaar)	25	48	45	33
Alleenstaand zonder kinderen	4	27	22	1
Alleenstaand met kinderen	4	18	5	7
Paar zonder kinderen	29	31	42	31
Paar met kinderen	63	22	30	49
Leefsituatie onbekend	1	2	2	1
Allochtone afkomst	6	11	7	7
Volgt deeltijdopleiding	5	9	6	6
Opleidingsniveau (LO)	27	33	33	29
Opleidingsniveau (LBO)	20	22	21	20
Opleidingsniveau (Mavo)	19	9	9	16
Opleidingsniveau (Havo)	25	23	28	25
Opleidingsniveau (HBO, universiteit)	9	14	10	10
Aantal uren huishoudelijk werk per week (0-12)	35	35	40	36
Aantal uren huishoudelijk werk per week (13-28)	29	40	39	33
Aantal uren huishoudelijk werk per week (28+)	37	25	20	32
Aantal Inkomens in huishouding (één)	36	38	25	35
Aantal Inkomens in huishouding (twee of meer)	13	25	31	18
Aantal inkomens in huishouding (weet niet)	52	36	44	47
Huishoudinkomen (deciaal 1 t/m 3)	10	25	17	14
Huishoudinkomen (deciaal 4 t/m 7)	12	9	10	11
Huishoudinkomen (deciaal 8 t/m 10)	6	5	3	5
Huishoudinkomen (geen opgaaf) ²	72	62	69	70
Geen tot en met drie gezondheidsklachten	43	35	17	37
Vier of meer gezondheidsklachten	39	42	57	42
Gezondheidsklachten (niet gemeten) ²	18	24	26	21
Geen klachten over sociale isolatie	48	37	33	43
Een of meer klachten over sociale isolatie	22	34	33	26
Sociale isolatie (niet gemeten) ²	30	29	34	31
Contact met familie, bureu	91	86	88	89
Cafébezoek	20	18	15	18
Kerkbezoek	23	21	20	22
Internetaansluiting	12	4	8	10
Frequent tekenen, muziekbeoefening	8	6	8	8
Frequent wandelen en/of fietsen	26	37	31	29
Frequent sport beoefenen	22	16	14	19
Aantal personen	3.614	1.184	912	5.710

¹ Alle verschillen tussen de groepen (met uitzondering van kerkbezoek en frequent tekenen en muziekbeoefening) zijn statistisch significant op 1%-niveau)

² In deze gevallen is slechts een deel van de populatie onderzocht.

wen ongeveer gelijk. Wat leeftijd betreft blijkt dat werkloosheid en arbeidsongeschiktheid zich vooral voordoen in de oudere leeftijdsgroepen, maar bij de groep zonder uitkering zijn het ook vaak jongeren die geen betaald werk hebben. Hier gaat het waarschijnlijk om respondenten met een studie en/of zorgtaken. Dit laatste wordt bevestigd doordat velen in deze groep kinderen thuis hebben. Bij de werklozen en arbeidsongeschikten zijn de groepen met een partner maar zonder kinderen het grootst, wat erop duidt dat dit ouderen zijn met kinderen buitenshuis. Alleenstaanden met kinderen en een WW-uitkering zijn waarschijnlijk bijstandsvrouwen. Wat betreft de allochtone afkomst en het volgen van een deeltijdopleiding zijn de verschillen tussen de drie groepen klein. Voor beide variabelen scoren de werklozen het hoogst. De verschillen in opleidingsniveau zijn eveneens niet groot.

Thuisituatie. Veel uren huishoudelijk werk speelt vaker bij degenen zonder uitkering. Ook heeft deze groep verhoudingsgewijs minder inkomens per huishouding, maar wel gemiddeld een wat hoger huishoudinkomen. *Gezondheid en welbevinden.* De groep zonder uitkering scoort gemiddeld het gunstigst, de arbeidsongeschikten het ongunstigst. In deze groep is dus sprake van relatief veel personen met gezondheids- en welzijnsklachten.

Sociale relaties en privé-activiteiten. Bij de groep zonder uitkering is sprake van de meeste respondenten met contacten met familie en burens, het meeste cafébezoek, de meeste internetaansluitingen thuis (kan ook een aansluiting van anderen in de thuisituatie zijn) en de meeste sportbeoefening. Bij wandelen en fietsen scoren de werklozen en arbeidsongeschikten hoger.

Multivariate voorspelling van de wens tot werken

Vervolgens wordt ingegaan op de vraag naar de mate waarin de verschillende onafhankelijke variabelen de werkwens van niet-werkenden voorspelt. In tabel 3 staat een overzicht van de resultaten van de logistische regressieanalyses. De analyses zijn weer gedaan voor de drie groepen niet-werkenden afzonderlijk en voor de totale groep.

Demografische variabelen. Duidelijk komt uit tabel 3 naar voren dat de wens om te werken minder vaak voorkomt bij vrouwen, ouderen en laagopgeleiden. Bij degenen zonder uitkering is de werkwens hoog in de leeftijdsgroep van 25-35 jaar, wat mogelijk verklaard wordt omdat zich in deze groep veel vrouwen bevinden met de wens tot herintreding. Opmerkelijk is dat degenen met een allochtone achtergrond vaak werk willen, hoewel dit effect niet terug te vinden is bij de afzonderlijke groepen. De werkwens is geringer bij de niet-werkenden met een partner, los van het gegeven of er thuis kinderen zijn. Dit effect is significant voor de arbeidsongeschikten. Bij degenen die een deeltijdopleiding volgen is de werkwens hoog, maar niet bij de werklozen die een deeltijdopleiding volgen.

Thuisituatie. Vooral bij de groep niet-werkenden zonder uitkering komt de werkwens vaak voor bij degenen met veel uren huishoudelijk werk. In de groep werklozen is dat bij degenen met twee of meer inkomens.

Gezondheid en welbevinden. De werkwens is laag bij werklozen die zich sociaal geïsoleerd voelen.

Sociale relaties en privé-activiteiten. De werkwens is hoog bij de cafébezoekers, degenen die thuis een internetaansluiting hebben (vooral bij de niet-werkenden zonder uitkering) en zij die frequent wandelen en fietsen (vooral bij de werklozen). De werkwens is laag bij degenen die vaak een kerk bezoeken (vooral bij de niet-werkenden zonder uitkering) en bij de arbeidsongeschikten die vaak tekenen en muziek beoefenen.

Multivariate voorspelling van het werkzoekgedrag

Vervolgens wordt ingegaan op de analyses voor 'in de afgelopen zes maanden naar werk gezocht hebben'. Het gaat hier dus om actief werkzoekgedrag. In tabel 4 wordt een overzicht gegeven van resultaten voor de drie groepen werkzoekenden en de totale groep.

Demografische variabelen. Vrouwen en ouderen blijken minder vaak werk te zoeken dan mannen en jongeren. Dit is vooral in de oudste leeftijdsgroep het geval. Ook het hebben van een partner is gerelateerd aan minder vaak werk zoeken, maar dit geldt in mindere mate voor de werkloze groep, waar vooral de alleen-

De voorspellers van werkwens en werkzoekgedrag

Tabel 3 Voorspellers van de wens om te werken: resultaten van logistische regressie analyses (odds ratios) voor drie groepen en de totale groep niet-werkenden, inclusief de aantallen respondenten per groep¹

	Geen uitkering	WW- uitkering	WAO- uitkering	Totale groep
Geslacht (vrouw)	0,52 ***	0,44 ***	0,74	0,53 ***
Leeftijd (15-25 jaar) ³	—	—	—	—
Leeftijd (25-35 jaar)	1,25	0,97	0,66	1,78 ***
Leeftijd (35-45 jaar)	1,58 **	0,92	0,38 *	1,67 ***
Leeftijd (45-55 jaar)	0,87	0,42 ***	0,20 ***	0,84
Leeftijd (55-65 jaar)	0,16 ***	0,04 ***	0,09 ***	0,19 ***
Alleenstaand zonder kinderen ³	—	—	—	—
Alleenstaand met kinderen	1,37	0,83	0,70	1,20
Paar zonder kinderen	0,73	0,68	0,58 *	0,62 ***
Paar met kinderen	0,81	0,87	0,51 **	0,65 ***
Leefsituatie onbekend	0,76	0,96	0,43	0,73
Allochtone afkomst	1,26	0,85	1,63	1,32 **
Volgt deeltijdopleiding	2,25 ***	1,01	2,44 ***	2,04 ***
Opleidingsniveau (LO) ³	—	—	—	—
Opleidingsniveau (LBO)	1,14	1,05	0,94	1,11
Opleidingsniveau (Mavo)	1,22	1,55	1,26	1,17
Opleidingsniveau (Havo)	1,45 ***	1,79 ***	1,11	1,33 ***
Opleidingsniveau (HBO, universiteit)	1,45 **	2,27 ***	1,18	1,51 ***
Aantal uur huishoudelijk werk per week (0-12) ³	—	—	—	—
Aantal uur huishoudelijk werk per week (13-28)	1,69 ***	1,01	1,10	1,41 ***
Aantal uur huishoudelijk werk per week (28+)	1,49 **	1,01	1,19	1,36 ***
Aantal Inkomens in huishouding (één) ³	—	—	—	—
Aantal Inkomens in huishouding (twee of meer)	1,03	1,60 **	1,68	1,17
Aantal inkomens in huishouding (weet niet)	0,93	0,70	1,90	0,87
Huishoudinkomen (deciel 1 t/m 3) ²	—	—	—	—
Huishoudinkomen (deciel 4 t/m 7)	1,31	0,80	1,79	1,20
Huishoudinkomen (deciel 8 t/m 10)	0,93	1,00	1,78	0,98
Huishoudinkomen (geen opgaaf) ²	0,98	1,14	0,96	1,04
Geen tot en met drie gezondheidsklachten ³	—	—	—	—
Vier of meer gezondheidsklachten	1,08	1,07	0,92	1,04
Gezondheidsklachten (niet gemeten) ²	1,15	0,71	0,56 *	0,95
Geen klachten over sociale isolatie ³	—	—	—	—
Eén of meer klachten over sociale isolatie	1,11	0,72 *	0,96	0,99
Sociale isolatie (niet gemeten) ²	0,91	1,21	1,15	1,04
Contact met familie, bureu	1,04	0,98	1,08	0,91
Cafébezoek	1,16	1,25	1,31	1,27 ***
Kerkbezoek	0,71 ***	0,78	0,78	0,75 ***
Internetaansluiting	1,52 ***	1,15	1,32	1,26 **
Frequent tekenen, muziekbeoefening	1,00	1,55	0,33 **	0,90
Frequent wandelen en/of fietsen	1,13	1,32 *	1,06	1,23 **
Frequent sport beoefenen	1,05	1,10	1,15	1,10
Aantal personen	3.614	1184	912	5710

¹ Significantieniveaus: * = $p \leq 0,10$, ** = $p \leq 0,05$, *** = $p \leq 0,01$.

² In deze gevallen is slechts een deel van de populatie onderzocht.

³ Vergelijkingscategorie.

Tabel 4 Voorspellers van werkzoekgedrag: resultaten van logistische regressie analyses (odds ratios) voor drie groepen en de totale groep niet-werkenden, inclusief de aantallen respondenten per groep¹

	Geen uitkering	WW- uitkering	WAO- uitkering	Totale groep
Geslacht (vrouw)	0,57 ***	0,61 **	0,61	0,54 ***
Leeftijd (15-25 jaar) ³	—	—	—	—
Leeftijd (25-35 jaar)	0,76	0,87	1,21	1,25
Leeftijd (35-45 jaar)	1,28	1,26	1,04	1,49 **
Leeftijd (45-55 jaar)	0,61 *	0,81	0,31	0,75 *
Leeftijd (55-65 jaar)	0,08 ***	0,09 ***	0,12 **	0,16 ***
Alleenstaand zonder kinderen ³	—	—	—	—
Alleenstaand met kinderen	1,07	0,45 **	0,27	0,87
Paar zonder kinderen	0,55 *	0,66	0,30 **	0,51 ***
Paar met kinderen	0,53 **	0,92	0,42 *	0,55 ***
Leefsituatie onbekend	0,37	1,28	0,46	0,67
Allochtone afkomst	0,91	0,90	3,57 *	1,19
Volgt deeltijdopleiding	2,17 ***	0,98	1,73	1,82 ***
Opleidingsniveau (LO) ³	—	—	—	—
Opleidingsniveau (LBO)	1,10	1,38	1,75	1,21
Opleidingsniveau (Mavo)	1,20	1,48	1,31	1,16
Opleidingsniveau (Havo)	1,48 **	1,46	1,85	1,33 **
Opleidingsniveau (HBO, universiteit)	1,44	2,03 **	2,27	1,60 ***
Aantal uur huishoudelijk werk per week (0-12) ³	—	—	—	—
Aantal uur huishoudelijk werk per week (13-28)	1,71 **	1,02	1,15	1,39 **
Aantal uur huishoudelijk werk per week (28+)	1,11	1,24	0,84	1,12
Aantal Inkomens in huishouding (één) ³	—	—	—	—
Aantal Inkomens in huishouding (twee of meer)	0,82	1,54 *	2,23	1,22 *
Aantal inkomens in huishouding (weet niet)	0,89	0,80	5,86 **	0,85
Huishoudinkomen (decim 1 t/m 3) ³	—	—	—	—
Huishoudinkomen (decim 4 t/m 7)	1,32	1,11	3,56 *	1,25
Huishoudinkomen (decim 8 t/m 10)	0,86	1,23	1,45	0,92
Huishoudinkomen (geen opgaaf) ²	0,78	1,13	1,71	0,95
Geen tot en met drie gezondheidsklachten ³	—	—	—	—
Vier of meer gezondheidsklachten	1,08	1,12	1,06	1,07
Gezondheidsklachten (niet gemeten) ²	1,16	0,80	0,28 **	0,92
Geen klachten over sociale isolatie ³	—	—	—	—
Eén of meer klachten over sociale isolatie	1,09	0,82	1,49 *	0,99
Sociale isolatie (niet gemeten) ²	0,96	0,87	0,55	0,99
Contact met familie, bureu	1,00	1,07	1,13	0,91
Cafébezoek	1,13	1,48 **	1,16	1,39 ***
Kerkbezoek	0,80	0,53 ***	0,64	0,68 ***
Internetaansluiting	1,20	1,62	0,29	1,01
Frequent tekenen, muziekbeoefening	0,61 **	1,54	0,14 *	0,71 **
Frequent wandelen en/of fietsen	1,37 **	0,99	0,81	1,26 **
Frequent sport beoefenen	1,19	1,01	1,38	1,00
Aantal personen	3.614	1.184	912	5.710

¹ Significantieniveau: * = $p \leq 0,10$, ** = $p \leq 0,05$, *** = $p \leq 0,01$.

² In deze gevallen is slechts een deel van de populatie onderzocht.

³ Vergelijkingscategorie.

staanden met kinderen minder vaak werk zoeken. Verder is te zien dat vooral degenen met een hoge opleiding vaak werk zoeken, maar ook het volgen van een deeltijdopleiding is aan werkzoekgedrag gerelateerd. Dit laatste is vooral het geval bij de niet-werkenden zonder uitkering. WAO'ers met een allochtone afkomst zoeken ook vaak actief naar werk.

Thuisituatie. Vooral de niet-werkenden zonder uitkering en met een gemiddeld aantal uren werk in de huishouding zoeken vaak naar werk. Daarnaast blijkt dat twee of meer inkomens in de huishouding gerelateerd is aan het zoeken naar werk bij de WW-groep en een gemiddeld huishoudinkomen bij de WAO-groep.

Gezondheid en welbevinden. Sociale isolatie blijkt gerelateerd te zijn op het werkzoekgedrag van WAO'ers.

Sociale relaties en privé-activiteiten. Frequent cafébezoek is gerelateerd aan het werkzoekgedrag in de WW-groep, maar frequent kerkbezoek niet. Frequent tekenen en muziek beoefenen is gerelateerd aan minder werkzoekgedrag bij de niet-werkenden zonder uitkering en bij de WAO'-ers, frequent wandelen en fietsen bij de niet-werkenden zonder uitkering.

Conclusies en bespreking

Een eerste opvallend gegeven dat uit de analyses van tabel 1 naar voren komt, is dat slechts 24 procent van de niet-werkenden betaald werk wil. Uitgaande van een beroepsbevolking van zeven miljoen personen, wil in de periode 1997-1999 derhalve slechts een half miljoen niet-werkenden betaald werk. Dat is zorgwekkend, omdat anderhalf miljoen niet-werkenden dus geen betaald werk wil, terwijl er in de onderzochte periode een grote vraag naar werk was. Voorts heeft in totaal 12 procent van de niet-werkenden in de afgelopen zes maanden daadwerkelijk werk gezocht. Kennelijk speelt er dus iets dat de groep niet-werkenden weerhoudt om voor werk te kiezen. Aan de hand van de vier hypothesen kunnen we meer inzicht in de achtergronden geven.

De eerste hypothese stelt dat vier demografische kenmerken (vrouw zijn, oudere leeftijd,

lage opleiding en allochtone afkomst) bij alle drie groepen niet-werkenden gerelateerd zijn aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken. Onze analyses bevestigden dat voor vrouwen, ouderen en laagopgeleiden. Er zijn echter enkele opvallende uitzonderingen, die voor een deel ook in de inleiding reeds als zodanig besproken zijn. WAO'ers met een allochtone afkomst willen vaker werk en zoeken daar ook actief naar. Daarnaast speelt dat vrouwen zonder uitkering weliswaar significant minder vaak werk willen en zoeken, maar ook dat er een groep is die duidelijk weer aan het werk wil. Het gaat hier om de potentiële werkhervatters, waarvan bleek dat zij in economisch gunstige tijden vaak als eerste aan het werk komen en een vaste baan krijgen.

Een belangrijke conclusie uit ons onderzoek is echter dat het behoren tot een kansarme groep, zoals ouderen, laagopgeleiden en een deel van de vrouwen, demotiverend werkt op de werkwens en het werkzoekgedrag. Voor het beleid betekent dit dat in de eerste plaats meer geïnvesteerd moet worden in het motiveren van *werkgevers* om mensen uit deze kansarme groepen aan te trekken. Dit wordt nog eens benadrukt doordat de significante relaties bij dit soort kenmerken tot de sterkste en meest consequente van het hele onderzoek behoren. Omgekeerd blijkt dat het scheppen van kansen, zoals bij degenen die een deeltijdopleiding volgen, directe gevolgen heeft voor het werk willen en werk zoeken. Ongetwijfeld is hier sprake van een selecte groep, maar het loont de moeite om als overheid met het bedrijfsleven afspraken te maken over het aannemen (en opleiden) van de kansarme groepen. Dat heeft zeker invloed op de grote onderbenutting van het Nederlandse arbeidspotentieel.

De tweede hypothese stelt dat een belastende thuisituatie vooral bij niet-werkenden zonder uitkering gerelateerd is aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken. Dit wordt door ons onderzoek bevestigd, in het bijzonder als het gaat om de zorg voor kinderen. Een opvallend gegeven is dat velen in de groep zonder uitkering met 13-28 en met meer dan 28 uur huishoudelijk werk per week werk willen, maar dat actief werkzoekgedrag

alleen bij de eerste groep vaak voorkomt. Hetzelfde is overigens te zien bij de werkloze alleenstaanden met kinderen, die ook minder vaak werk zoeken. Waarschijnlijk gaat het hier om bijstandsmoeders. Factoren als een laag huishoudinkomen en tweeverdiener zijn spelen ook een rol, maar veel minder duidelijk. De belangrijkste conclusie is daarom dat vooral de zorg voor kinderen een belemmerende rol speelt bij de werkwens en het werkzoekgedrag. Het zal duidelijk zijn dat we hier aanbevelen de faciliteiten voor kinderopvang te verbeteren.

De derde hypothese stelt dat een ongunstige gezondheidstoestand en sociale isolatie bij werklozen en arbeidsongeschikten gerelateerd zijn aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken. Inderdaad zijn gezondheid en sociale isolatie geen factor van belang bij de niet-werkenden zonder uitkering. Echter, hoewel deze problematiek het grootst is in de arbeidsongeschikte groep, zijn er nauwelijks verbanden gevonden met werk willen en zoeken. Deze hypothese wordt dus niet bevestigd wat betreft de gezondheidstoestand en er zijn alleen twee niet-consequente verbanden gevonden met sociale isolatie. Sociaal geïsoleerde werklozen willen minder vaak werk, sociaal geïsoleerde arbeidsongeschikten zoeken vaker naar werk. Onze conclusie is derhalve dat gezondheid en welbevinden geen grote rol spelen wat betreft werk willen en zoeken.

De vierde hypothese stelt dat het hebben van veel sociale relaties en privé-activiteiten bij alle drie groepen niet-werkenden gerelateerd is aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken. Deze hypothese wordt niet bevestigd. Er is geen systematisch verband gevonden. In de groep zonder uitkering heeft men de meeste contacten met familie en burens, het meeste cafébezoek, de meeste internetaansluitingen thuis (dit kan overigens ook een aansluiting van anderen in de thuissituatie zijn) en de meeste sportbeoefening. Wat betreft wandelen en fietsen scoren de werklozen en arbeidsongeschikten weer hoger. Cafébezoek, frequent wandelen en fietsen en de internetaansluiting thuis zijn doorgaans positief gerelateerd aan de werkwens en aan werkzoekgedrag, kerkbezoek en

frequent tekenen en muziek beoefenen weer niet. Opvallend is wel dat het hebben van een partner negatief gerelateerd is aan de werkwens en het zoeken naar werk. Dit geldt vooral voor degenen zonder uitkering en voor de WAO'ers, waar ook het frequent tekenen en muziek beoefenen sterk gerelateerd is aan een geringere werkwens en minder actief naar werk zoeken. Mogelijk geldt voor deze groep wel dat er sprake is van een remmende werking van de privé-situatie op de werkwens en het zoeken naar werk, maar dit effect is niet overtuigend genoeg om de hypothese te bevestigen.

Een verklaring voor dit geringe verband is overigens dat er binnen de groepen sprake kan zijn van subgroepen met een tegengestelde houding ten aanzien van het ontwikkelen van sociale relaties en privé-activiteiten. In de inleiding kwam al naar voren dat de groepen werklozen en arbeidsongeschikten bestaan uit mensen die werk willen, die zich neerleggen bij de situatie van niet-werken en die zich terugtrekken. Als de mate van sociale activiteit en het ontwikkelen van een nieuwe levenswijze met meer privé-activiteiten in deze groepen zich uitmiddelen in de hele groep, is het niet verwonderlijk dat er geen verband gevonden wordt. Meer eenvormig is de groep zonder uitkering en die komt dan ook duidelijk als actiefste groep naar voren.

Samenvattend trekken we echter de conclusie dat er, anders dan wat vaak in de literatuur verondersteld wordt, in ons onderzoek geen duidelijk verband te zien is tussen een actief privé-leven en de werkwens en het werkzoekgedrag van niet-werkenden. Andere (demografische) factoren spelen een belangrijker rol. Om die reden bevelen we aan om in de eerste plaats het bedrijfsleven te stimuleren werknemers uit de kansarme groepen aan te nemen. Ons onderzoek toont aan dat hiervan de meeste effecten verwacht kunnen worden. Vanzelfsprekend is het tevens geboden ook de niet-werkenden te stimuleren, vanwege de sterke mate van inactief gedrag, dat eveneens in ons onderzoek is gevonden. In de inleiding werd in dit verband gewezen op de nadelige effecten van depressie, sociale afhankelijkheid en geleerde hulpeloosheid. Vooral als werkloosheid lang duurt, zal dit nadelige

effecten hebben op de populatie van niet-werkenden en zal het de motivatie om werk te zoeken drastisch doen afnemen. Klaarblijkelijk zien wij in ons onderzoek de nadelige effecten daarvan terug, omdat een groot deel van de niet-werkenden geen werk wil en nauwelijks nog naar werk zoekt. Het motiveren van werknemers heeft echter geen zin, als daar geen arbeidsmarktkansen bij de werkgevers tegenover staan. Een gerichte dubbele aanpak lijkt daarom de beste weg om niet-werkenden weer aan het werk te helpen en werkgevers van voldoende arbeidscapaciteit te voorzien.

Literatuur

- Beer, P. de (1996). *Het onderste kwart: werk en werkloosheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CWI (2003). *Hoe zoeken werkzoekenden 2002*. Amsterdam: Centrum voor Werk en Inkomen.
- Grijpstra, D.H., D.J. Klein Hesselink, P. de Klaver & E.P. Miedema (1999). *Eerste ervaringen met de Wet Flexibiliteit en Zekerheid: een onderzoek onder vier steekproeven van werkgevers, uitzendwerkgevers, uitzendwerknemers en flexwerkers in februari/maart 1999*. 's-Gravenhage: Elsevier Bedrijfsinformatie.
- Haan, H.F. de, A.A. Smit & M.J. van Gent (2001). *Nieuwe schaarste? Nieuw aanbod!* Hoofddorp: TNO Arbeid.
- Hento, I., M. van Doorn & C. van Deursen (2003). *Tweeënhalf jaar na het eerste ziektejaar: werken met WAO-uitkering? 12-maandszieken over hun arbeidsongeschiktheid, gezondheid, herbeoordeling en reïntegratie*. Leiden: Astri.
- Hoff, S. (1999). Arbeidsongeschikten, een klasse apart? *Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken*, 15(3): 235-245.
- Hoff, S. & G. Jehoel-Gijsbers (1998). *Een bestaan zonder baan: een vergelijkende studie onder werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden (1974-1995)*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hoff, S. & G. Jehoel-Gijsbers (2003). *De Uitkering van de baan. Reïntegratie van uitkeringsontvangers: ontwikkelingen in de periode 1992-2002*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klaver, P.M. de, D.J. Klein Hesselink, E.P. Miedema & C. Schlangen (2000). *Ervaringen met en effecten van de Wet Flexibiliteit en Zekerheid: 2e meting 2000*. 's-Gravenhage: Elsevier Bedrijfsinformatie.
- Klein Hesselink, D.J., G.E. Evers & C.W.J. Wevers (1998). *De inkomensbescherming van flexwerkers bij ziekte en werkloosheid: onderzoek naar de aard en de omvang van het beschermd zijn van flexibele arbeid bij ziekte en werkloosheid*. Den Haag: VUGA.
- Koning, J. de, P.J. van Nes & C. van der Veen (1998). *Patronen van werkloosheid: eindrapport*. Den Haag: VUGA.
- Lisv (2001). *Trendrapportage werkloosheid 2001*. Amsterdam: Landelijk instituut sociale verzekeringen.
- Mallee, L.M.P. & L.S. Putman (2000). *Bijstand op maat*. Breukelen: Nyfer.
- Rodriguez, Y.G. (1997). Learned helplessness or expectancy-value? A psychological model for describing the experiences of different categories of unemployed people. *Journal of Adolescence*, 20: 321-332.
- SZW (1999, 2001). *Nationaal Actieplan Werkgelegenheid 1999*. 's-Gravenhage: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (versie van april 2002).
- Zwinkels, W.S. & J.J.M. Besseling (1997). *Werkhervatting van de cliënt in de WW*. Den Haag: VUGA.